

Мирослава Крупка
кандидат філологічних наук, доцент
Рівненський державний гуманітарний університет
м. Рівне

«ЛЮДИНА НА ВІЙНІ» ЯК ГЕРОЙ РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС «БУКОВА ЗЕМЛЯ»

У знаковому романі сьогодення «Букова земля» Марії Матіос художній світ окреслюється численними сюжетними лініями, що охоплюють різні просторові та часові площини української історії. Події Першої світової війни спроектовано через декілька інтерпретаційних моделей, що включають рецепцію як приватної, так і публічної історій.

Центральний наратив конструє політичне осмислення війни. Визначальною у романі є думка про безсенсовість та антигуманність мілітарних подій. «А дві ворожі армії, кожна із тисячами озброєних людей, просякнених ненавистю і бажанням крові і помсти, люто змагалися у вбивстві одна одної. І ніхто й нікому не міг би тоді пояснити, навіщо потрібні цілі ріки людської крові, щоб одним захопити шмат чужої землі, а іншим – її не віддати, бо вона своя» [1, с. 223].

Оповідь про Дарія Брагівчука ілюструє модель індивідуального досвіду війни, який, проте, набуває з розвитком сюжету узагальнюючого звучання, оскільки перехрещується з іншими мілітарними площинами.

Для сорокашестирічного гуцула початок війни стає шансом вийти із родинної драми, яку він спровокував, убивши на весіллі доньку. У цьому контексті глобальна подія цивілізаційного масштабу вириває пересічну людину із традиційного світу, у рамках жорстоких неписаних правил якого вона опинилася. Вступивши добровольцем у цісарське військо, персонаж прагне насамперед уникнути кримінальної відповідальності і позбутися тавра злочинця. Війна змінює усе, у тому числі і рецепцію конкретної особистості: «Дарій для людей убійником став. А на війні, бачте, – героєм» [1, с. 197].

При зображенні воєнних подій героїчний модус не є визначальним, проте Марія Матіос наголошує на військовій майстерності гуцулів. Описуючи декілька вдалих розвідувальних операцій, здійснених під керівництвом Дарія, акцентує його здатність адаптуватися до польових умов і проявити себе як хороброго солдата, що забезпечує успішність війни в глобальних масштабах. Перша світова війна постає у романі і через зображення батальних сцен, авторка детально описує бойовий шлях Гуцульського легіону, наповнений героїчними звитягами. Через топос конкретних битв і чітку географічну окресленість доноситься думка про визвольний характер війни. Гуцули воюють за свій простір; детально знають місцевість, звичаї, мову, спосіб життя; від природи володіють навичками доброго розвідника; з народження наділені гоноровими чеснотами, зокрема мешканець гір ніколи не визнає страху; безпроблемно комунікують з населенням, яке бачить в них своїх, адже «можна мати багато скорострелів, та не знати жодної стежки і кожного деревця, як знають їх ті, хто тут народився і хто легше загине, ніж уступить долоню хай твердої – бо камінь, – але ще таки своєї землі» [1, с. 290]. У романі детально описується розвідувальна операція під керівництвом Дарія, що стала вирішальною для перемоги цісарської армії. Відтак на фронті Брагівчук почувається повноцінним громадянином, якого потребує держава, проте зі зміною політичної ситуації з'являються виразні ознаки дискримінації гуцулів як «другого сорту». Цей наратив

виводить на широку проблему колоніального статусу українців: їхні заслуги всіляко применшуються, кожна особистість сприймається лише як бойова одиниця для досягнення конкретної цілі. Гуцульський легіон ціною неймовірних зусиль не пропустив російське військо за Карпати, проте у великій політиці імперії гуцули опинилися у позиції маргіналів.

Образ ворога постає у творі двояким, і, відповідно, втілює ідею про абсурдність такого державного утворення як імперія. Через матриці чужого і подібного Марія Матіос піднімає проблему політичної ідентифікації. Однополчанин – іншої віри, молиться до дерева й оскверняє церкви, грабує, гвалтує жінок, у результаті чого з'являються «інакші» діти, тобто війна змінює генофонд нації. Супротивник – українець, що воює на боці Російської імперії, проте світоглядно та ментально схожий на гуцула. Особливо це стосується мови: у цісарському війську українською мовою не послуговуються, натомість гуцули регулярно чують її з ворожих позицій. Таким чином, письменниця увиразнює трагедію бездержавної нації, приреченої на братовбивство.

Проблема цивільного населення під окупацією акцентує межовий характер воєнного досвіду. До початку бойових дій селяни робили вигляд, що політичні події їх не стосуються: не хотіли відмовлятися від своїх звичок, прагнули вести усталений спосіб життя, проте війна врешті змінила долю кожного: хто опинився у її силовому полі зазнавав травми і ставав жертвою політичних глобальних зрушень. Марія Матіос вводить декілька вставних наративів, аби оприявнити голоси сільських жителів окупованих територій.

Натомість міський простір і його мешканці зображуються у творі амбівалентно. З одного боку, йдеться про перспективи розширення світоглядних горизонтів. У складі війська гуцул вперше опиняється у великому місті, яке вражає і дивує його: «Що це?! А це? Як воно називається? Для чого воно? Що з ним робити? Як ним користуватися?» [1, с. 204]. Селянин незручно почувається серед архітектурних і культурних пам'яток, вишуканих інтер'єрів і вільної поведінки містян. Солдат намагається зрозуміти, що відбувається довкола, і вникнути у побутові реалії. Разом з тим він вперше задумується про сенс мистецтва, переглядає усталені

уявлення про свою родинну територію, таку звичну і буденну: «Може, і його хутір Сірук – також мистецтво, бо там куди не подивишся – так fajно, що подеколи плакати хочеться [1, с. 218].

З іншого боку, у місті воїн переживає екзистенційне розчарування: «Таку неконтрольовану лють Берегівчук чув у собі єдиний раз у житті – коли дізнався про Калінін встид і заніс на неї руку...» [1, с. 207]. Опинившись у місті, він перемістився у світ, у якому немає війни. Авторка моделює посттравматичний синдром солдата, психіка якого не здатна сприйняти той факт, що досі функціонує паралельна реальність, у якій не стріляють, а насолоджуються життям радісні люди. Дарій перебуває у ситуації світоглядного конфлікту з навколишнім світом: з безтурботною молоддю, з солдатами-тиловиками, з меркантильними городянами, – йому хочеться відправити всіх на фронт, аби вони відчували той біль, що і він. Воєнна травма постає як вияв чоловічої істерії, герой не здатний адекватно оцінювати події, оскільки судить інших з огляду на власний бойовий досвід, що виходить за рамки повсякдення. Дарій – досвідчений солдат, який достойно пройшов фронтові випробування, зазнавши і тілесних, і душевних ран, проте виявляється, що воювати для нього набагато легше, аніж перебувати у ситуації мирного міста, де війна позбувається одновимірного поділу на своїх та ворогів. Відповідно політичні катаклізми призводять до глибинної трансформації особистості.

Війна змінює людину як зовнішньо, так і внутрішньо. У розкритті кризового стану свідомості важливим постає тілесний аспект. Повсякчас наголошується хворобливість солдата, неадекватні фізіологічні реакції на зовнішні подразники, перебування на межі фізичних можливостей. Зокрема, у художній ситуації, коли Дарій стоїть перед дзеркалом, але не асоціює себе із побаченим, «на нього зиркав старий і утомлений вояк у новому, однак погано розгладженому строї, потоптаних зимових черевиках, і, о, диво, – на голові світився сніг» [1, с. 218]. Традиційно воєнний досвід пов'язується з втратою та стражданнями. Деталь сивини, що непригаманна роду Брагівчуків, оскільки всі предки померли старими, але чорноволосими, наголошує на межовості подій, які довелося пережити головному

героєві, оскільки альтернатива очевидна: «на війні усі стають сивими. Або мертвими» [1, с. 218], тобто випробовування, які випали на його долю, неспівмірні з досвідом попередніх поколінь, тому солдат постає фаталістом: «Як Бог дасть – так буде, учила його мама. І Дарій знав: цю молитву ще ніхто не переінакшив» [1, с. 223]. Вступивши в етап змін та невизначеності людина стає фаталістом.

У романі «Букова земля» наголошується, що війна радикально трансформує не лише її учасників, а й мирну реальність. Брагівчук повертається на хутір Сірук, але не впізнає ні довколишні краєвиди, ні тутешніх людей. Очікувана психологічна перемога над минулим за рахунок занурення у фронтову реальність, обернулася гнітючим усвідомленням помилковості фатального рішення вбити дочку, яка переступила закони патріархального світу. Війна змінила не лише побут людей, їх матеріальне становище, але й порушила звичаєву систему та трансформувала поведінкову матрицю. Герой повертається у світ, зруйнований мілітаризмом. Остаточно особистість Дарія зазнає катастрофи від усвідомлення того, що традиційний життєвий уклад деконструйовано, моральні норми розхитано, рамки інтимності знищено; тепер вчинок героя як батька не має жодного виправдання: у часи окупації народилося безліч байстрят, яких соціум толерує, так само і не засуджує їхніх матерів.

Факт війни підриває стереотипні гендерні уявлення й стандарти нормальності, руйнує ментальну прив'язаність до землі, до споконвічної праці, що традиційно була світоглядною основою селянина. Дарій також уникає спілкування з односельцями і не здатний повернутися до звичної селянської праці, яка донедавна наповнювала сенсом його життя. Він обирає відчуженість та пасивність як шлях адаптації до нових умов, проте така поведінка не відповідає адекватному психологічному стану людини й унеможлиблює конструювання втраченої ідентичності.

У романі «Букова земля», описуючи події Першої світової війни, Марія Матіос більшу увагу приділяє екзистенційному наповненню, зокрема детально виписує внутрішній світ героя-гуцула, який опинився у межовій ситуації. Тягар перенесених страждань руйнує особистісну ідентичність, свідомість деформується

під тиском спогадів, відтак культивується почуття агресії й ненависті. Віками сконструйовані соціальні моделі поведінки зазнають трансформації, відповідно руйнується і колективна ідентичність, втрачаються смислові контексти, розривається темпоральний зв'язок минулого та сучасного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матіос М. Букова земля. Роман-панорама завдовжки у 225 років. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019. 928с.